

UNIVERSITATEA “BABEȘ – BOLYAI” CLUJ – NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE

TEZĂ DE DOCTORAT

**CRIZĂ ȘI IDENTITATE ÎN CULTURA ROMÂNĂ
MODERNĂ
– UN AVATAR CONTEMPORAN – PROTOCRONISMUL**

= rezumat =

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

Prof.univ.dr. ION ȘEULEANU

DOCTORAND:

LIONEL-DECEBAL ROȘCA

2011

CUPRINS

I. DU CÔTÉ DE CHEZ NOUS

I.1. Argument

I.2. Introducere: conceptul de “Lume românească”

I.2.1. Conceptul de “Lume”

I.2.1.1. Cadru geopolitic general

I.2.1.2. Timpul civilizațiilor

I.2.1.3. Cultură și civilizație. Conceptul de “Lume”

I.2.2. Conceptul de “Lume românească”

I.2.2.1. Lumea românească. Cadru geopolitic

I.2.2.2. Timpul Lumii românești

I.2.2.3. Problema Lumii românești

I.2.3. Protocronismul și problema Lumii românești

II. ÎN CĂUTAREA TIMPILOR PIERDUȚI

II.1 Preistoria problemei

II.2 Teoria “formelor fără fond”

II.2.1. Cadru istoric

II.2.2. Conținutul maiorescian

II.2.3. Evaluare critică

II.2.4. Concluzii

II.3. Teoria sincronismului

II.3.1. Cadru istoric

II.3.2. Conținutul teoriei

II.3.3. Evaluare critică

II.3.3.1. Caracterizarea teoriei sincronismului

II.3.3.2. Critica teoriei sincronismului

II.3.4. Concluzii

II.4. Atitudinea sincronizantă. Alte teorii

II.5. Protocronismul

II.5.0. Receptarea critică: bibliografie esențială

II.5.1. Premise

II.5.1.1. Contextualizare istorică

II.5.1.2. Din preistoria unui concept: modele, analogii, filiații

II.5.2. Scurt istoric

II.5.3. Protocronismul (1)

II.5.3.1. Cadru general

II.5.3.2. Teorii relevante (E.Papu, I.Bădescu)

III. ÎN CĂUTAREA TIMPURILOR PIERDUTE

III.1. “Protocronismul” (2)

III.1.1. Cadru general

III.1.2. Paradigma autohtonistă

III.2. “Străbunismul”

III.3. “A fost de unde n-a fost”: Noica, Eliade

IV. CONCLUZII. TABLOUL SINTETIC AL PROBLEMATICII PROTOCRONISTE

V. SÎNTEM UMBRA TIMPULUI

V.1. Azi (1990–)

V.2. Concluzie finală

VI. BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

CUVINTE-CHEIE: cultură, civilizație, timp istoric, evoluție, fond, formă, teoria “formelor fără fond”, sincronizare, teoria sincronismului, protocronism, ideologie, discurs, paradigmă, autohtonism, primordialism, criză, identitate

REZUMAT: Teza noastră abordează acel complex de manifestări (idei, concepte, teorii, dezbateri și polemici) care, începând cu mijlocul deceniului al optulea al secolului al XX-lea, a devenit cunoscut în spațiul literar și cultural românesc sub numele de “protocronism”. Dintr-o perspectivă preponderent epistemologică, dar cu necesare completări dinspre zonele istoriei literare, antropologiei istorice etc., am căutat să evidențiem – explorând eterogenitatea fenomenului – filiațiile ideilor și distribuția lor pe paradigme teoretice, cuplarea lor cu discursurile emitenților, instrumentalizarea lor în contextul câmpului ideologic al epocii etc. Concluzia tezei este că “protocronismul” este avatarul din anii ‘70-’80 ai secolului al XX-lea al dezbaterii generate de criza de identitate ce întemeiază întreaga cultură română modernă.

Lucrarea de față își propune să examineze una dintre cele mai animate dezbateri care au avut loc în cercurile intelectualității românești în anii ‘70-’80 ai secolului al XX-lea (cu unele prefigurări anterioare și cu ecouri ulterioare), dezbateri pornită de la un concept și un termen – acela de “*protocronism*”, de care va rămîne, de altfel, definitiv legată – lansate de profesorul Edgar Papu și amplificată mai apoi pînă la a căpăta proporțiile unei ample discuții asupra structurii și sensului destinului istoric al societății românești.

Motivația academică imediată este aceea că, la aproape patru decenii de la declanșarea "uneia dintre cele mai aprinse polemici literare din ultimele decenii" (A.D.Rachieru), definiția fenomenului protocronist continuă să fie la fel de ambiguă ca în epoca aprinselor discuții pe care le-a provocat; pe de altă parte, chiar dacă termenul (și conceptul) au fost exilate în zona crepusculară a conștiinței de sine a culturii române sau a rămas apanajul aproape exclusiv al strategiilor stigmatizării, problematica istorică, epistemologică și politică care le-a generat continuă și azi să tulbure spiritele, doar că sub alte etichete.

Un subiect de o asemenea complexitate presupune o abordare pe trei mari nivele, conjugate în realitatea faptului, dar metodologic distincte: (a) un prim nivel, *descriptiv*: oferind harta — autori, grupuri de interese, articole, cărți, manifestări, polemici, distribuția pe reviste, orașe etc. — și cronologia luărilor de poziție, el corespunde istoriei literare clasice, pozitivistă; (b) un al doilea nivel, *epistemologic*:

vizînd deopotrivă calitatea epistemologică a teoriei și calitatea epistemologică a faptelor din care s-a construit/asupra cărora s-a aplicat teoria; (c) un al treilea nivel, *pragmatic*: are în vedere instrumentalizarea respectivelor teorii și fapte într-un câmp polarizat ideologic (politic, religios etc.) sau influența unui asemenea tip de factori în geneza unor idei ori în desfășurarea unor polemici, dezbateri etc. Întrucît nivelul epistemologic ni s-a părut a fi cel mai în măsură să ofere atît de necesarele clarificări conceptuale (dar și pentru că e, practic, cel mai slab reprezentat în bibliografia temei), l-am considerat prioritar în cercetarea noastră, fără însă ca prin aceasta să neglijăm demersul clasic de reconstituire a datelor de istorie literară propriu-zisă sau necesarele contextualizări istorice, sociologice, politice, culturale etc., pe urmele contribuțiilor relevante ale altor exegeți (Katherine Verdery, Mircea Martin, Alexandra Tomiță etc.). Incursiunea la acest nivel a presupus însă lărgirea cadrului discuției, pentru a putea urmări nu doar argumentul “protocronist” în sine, ci și relațiile sale de filiație teoretică, precum și situarea sa paradigmatică în câmpul teoriilor similare sau concurente. Ca atare, investigația noastră s-a văzut silită să urce chiar spre “izvoarele” epistemologice ale teoriilor “protocroniste”, adică spre argumentele formulate de către Titu Maiorescu (prin teoria “formelor fără fond”), Eugen Lovinescu (prin teoria “sincronismului”) etc.

Dar, întrucît discutarea teoriilor avute în vedere presupunea un apel frecvent la mai mulți termeni plurisemantici – “cultură”, “civilizație”, “timp (istoric) ș.a.m.d. – s-a simțit nevoia formulării unor puncte de vedere proprii, care să funcționeze, măcar pe parcurs, ca niște referințe (cît mai) obiective.

În consecință, într-o **primă secțiune** a lucrării (§.I.2.) am încercat să construim un termen de referință neutral, un cadru general care să faciliteze prezentarea și discutarea ulterioară a datelor problemei, căci, deși plecată de la literar (i.e. “cultural”, “simbolic”), disputa s-a extins – încă de la Maiorescu și Lovinescu – pînă la *precondițiile culturalului*, adică pînă la nivelul civilizațional/societal, acela al proceselor istorice, socio-politico-economice. Ca atare, modelul de referință neutral al raporturilor de interacțiune între societăți/civilizații pe care l-am propus a fost elaborat pornind de la conceptul de “civilizație” propus de S. P. Huntington, amendat potrivit unor sugestii extrase din gîndirea școlii istorice franceze de la “Annales”, din antropologia culturală

(reconsiderarea trihotomică a tradiționalei distincții dihotomice “cultură – civilizație”, fructificarea unor concepte esențiale ale teoriilor aculturației) etc. Prin particularizarea acestui model general în conformitate cu evoluția istorică specifică a societății românești s-a putut identifica problema de adâncime a societății românești moderne (§.I.2.2.3.). La nivel civilizațional-istoric, aceasta constă, în esență, într-o criză de evoluție, o criză structurală de sistem (criză de ansamblu a tuturor sistemelor societății), o criză provocată de o sincronizare/modernizare/dezvoltare (în raport cu modelul civilizațional promovat de societățile occidentale) gestionată extrem de ineficient. În plan cultural – simbolic, acestei crize de evoluție îi corespunde o cvasi-permanent(ă/izată) criză identitară care, în diferite forme, a ocupat locul central în dezbaterile cultural-intelectuale din România ultimelor două secole, precipitând în timp sub forma unor adevărate “complexe culturale”. Cele două mari complexe (cărora toate celelate li se subordonează) sînt, în realitate, două fețe ale unuia singur: un *complex de inferioritate* care, la limita extremă, basculează, complementar și compensator, într-altul *de superioritate*. Dosarul “protocronismului” – cu tot ceea ce presupune el, inclusiv antecedentele reprezentate de teoria maioreșciană a “formelor fără fond” și de teoria lovinesciană a “sincronismului” – aparține de drept *acestui* capitol al celor două “complexe-surori” (§.I.2.3.).

Cea de-a **doua parte** a studiului ne îndreptăm atenția asupra unor teorii (construite succesiv prin referință la precedentă) care încearcă să evalueze relația noastră cu Europa în căutarea "timpilor" pierduți ai evoluției istorice, pentru a încerca să schițăm (plecînd de la Maiorescu și trecînd prin Lovinescu, dar amintind și alte contribuții relevante în această direcție) “preistoria” epistemologică a protocronismului, precum și specificul contribuției lui Edgar Papu în acest context. Ca atare, mai întîi s-a încercat o reconstituire critică a teoriei “formelor fără fond” a lui Titu Maiorescu, plecînd atît de la textele de referință, cît și de la textele exegetice cele mai relevante (§II.2.). În mod similar s-a procedat în cazul teoriei “sincronismului” propusă de E. Lovinescu, avîndu-se în vedere în special *Istoria civilizației române moderne* și *Istoria literaturii române contemporane* (§II.3.). Trecînd sintetic și prin celelalte teorii “sincronizante” din prima jumătate a secolului al XX-lea românesc (§II.4.), cercetarea noastră încheie prezentarea “ramei” conceptuale pentru a ajunge la dosarul propriu-zis al *protocronismului* (§II.5.),

introdus printr-o necesară contextualizare istorică (§II.5.1.1.), precum și printr-o explorare a “prealabilului” său epistemic: modele, analogii, filiații (§II.5.1.2.). Constatînd însă caracterul eterogen al fenomenului, analiza acestui “dosar” (de idei) ajunge să susțină necesitatea discriminării epistemologice între pozițiile teoretice puse sub semnul “protocronismului”. Astfel, o primă delimitare epistemică grupează de pildă – sub eticheta de *protocronism (1)* (§II.5.3.) – atît ideea protocronistă a lui Edgar Papu (care, în realitate, nu contrazice teoria sincronismului, ci doar dezvoltă o posibilitate sistemică a acesteia, prevăzută chiar de Lovinescu), cît și cea “neosincronistă” a lui Ilie Bădescu (§II.5.3.2.), sfîrșind prin a le încadra într-o aceeași paradigmă teoretică de care țin și maioreșciana teorie a “formelor fără fond”, precum și lovinesciana teorie a “sincronismului” – o paradigmă fondată pe existența a *doi* termeni (referința occidentală și Lumea românească), dintre care, indiferent de modul de distribuire a accentelor, primul (referința occidentală) rămîne întotdeauna dominant.

Cea de-a **treia parte** a studiului urmărește un alt grup de teorii, aflate de această dată în ipostaza căutării/inventării unor "timpuri" mitice și a unor identități simbolice compensatorii. Operînd o a doua delimitare epistemică majoră, cercetarea noastră își propune să demonstreze faptul că majoritatea tezelor de acest fel formulate în epocă tot sub egida “protocronismului” și reperabile în argumentele celorlați “protocroniști” (ilustrări de caz: Paul Anghel, Dan Zamfirescu) aparțin, în realitate, unei *alte* paradigme teoretice – “*protocronismul*” (2) (§III.1.) – o paradigmă *autohtonistă* în care primul termen (referința occidentală) se estompează, în varii grade, tinzînd asimptotic spre zero. Tot în această secțiune este abordat/încadrat și un caz extrem al proiectului autohtonist care acompaniază modernitatea Lumii românești, un caz pe care – prin analogie cu o formulă celebră, “pășunismul” – l-am numit “*străbunism*” (§III.2.) și care se referă la un tip extrem de autohtonism (manifest mai ales în istoriografie și în cîmpul intelectual-ideologic legat de aceasta), care nu recunoaște decît o singură (și absolută) referință – cea *autohtonă* – pe care o proiectează în mitologie și “fantazie”. În acest sens, demonstrația noastră caută să arate, marcînd o a treia delimitare epistemică majoră, că, deși teze “străbuniste” pot fi identificate în retorica “protocronistă”, “străbunismul” nu este identic cu “protocronismul” (așa cum s-a afirmat uneori în

mod abuziv), întrucât argumentele acestei paradigme nu au nimic comun cu cele ale *protocronismului* (1) și întîlnesc doar parțial, la limită, argumentele formulate de reprezentanții *protocronismului* (2). În finalul acestei secțiuni – §III.3. – sînt urmărite eventualele relații dintre protocronism și ideile unor Constantin Noica sau Mircea Eliade.

Secțiunea **a patra** a lucrării formulează sistematic cele mai importante concluzii care pot fi trase pe baza delimitărilor teoretice operate pînă în acest moment (distincțiile epistemice între diversele paradigme argumentative, distincția pragmatică între un protocronism “savant” și unul “de campanie” etc.), dintre care două rezumă semnificațiile majore ale demonstrației: înțeles *ca moment istoric*, protocronismul constituie practic ocazia reluării (după decenii de “înghețare) discuției interbelice despre “specificul românesc”; analizat în sine, ca *teorie* (teorii) și *discurs* (discursuri), protocronismul reprezintă re-apariția pe scena ideologică a Lumii românești postbelice a teoriilor autohton(ist)e despre locul României și al românilor în raport cu lumea și mai ales în raport cu modernitatea/modernizarea și provocările ei. Din însumarea acestor *concluzii* va rezulta astfel și *definiția* fenomenului: protocronismul este *avatarul* (profund influențat de contextul politico-ideologic al epocii) *din deceniile opt și nouă ale secolului al XX-lea* al tradiționalei dezbateri identitare ce jalonează cultura română modernă (o dezbateră generată de acea profundă criză identitară resimțită la nivel simbolic de modernitatea românească care – alături de corelativul ei de la nivelul civilizațional, criza structurală de evoluție – marchează întreaga modernitate a Lumii românești). Dintr-o asemenea perspectivă mai largă, însuși conceptul propus de Edgar Papu, punct de plecare al întregului episod protocronist, se dovedește a fi doar un "concept de lucru al comparatismului" (Stan Velea), unul legitim, dar epistemologic fragil.

De asemenea, în încheierea acestei secțiuni de “Concluzii” este prezentat și un sintetic tabel analitic al posibilităților sistemice ale teoriilor analizate, corelate cu pozițiile efectiv susținute în cursul dezbaterilor prilejuite de protocronism.

În secțiunea **a cincea** a tezei ne oprim asupra evoluției problematicii “protocroniste” după 1989 (§V.1.), pentru a constata că, în condițiile libertății de expresie regăsite după o jumătate de secol, dezbateră identitară a renunțat definitiv la deghizarea “protocronistă”, repliindu-se rapid pe pozițiile tradiționale susținute în

prima jumătate a secolului al XX-lea (la care s-au adăugat prea puține teorii și argumente noi). În acest context, protocronismul benign propus de Edgar Papu a dispărut, practic, în întregime din conștiința de sine a culturii românești actuale; în schimb, toate formele maligne de așa-zis “*protocronism*” au supraviețuit anului 1989 și, în formele deja cunoscute (foarte rar) sau, cel mai adesea, sub alte denumiri și în alte combinații, sînt astăzi mai înfloritoare ca niciodată (în măsura posibilităților de informare ale momentului este schițată și o hartă sumară a acestor manifestări contemporane, fără de care tabloul general ar rămîne incomplet). În fond, lucrurile nici nu puteau sta altfel, se conchide într-o “Concluzie finală” (§V.2.), cîtă vreme cauzele profunde care au dat naștere (și) fenomenului protocronist – criza identitară și cea structurală – n-au încetat să acționeze (sau acționează chiar mai puternic ca oricînd).

În sfîrșit, ultima secțiune, cea de-a **șasea**, conține (selectiv) bibliografia critică utilizată în elaborarea lucrării.

VI. BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Anghel, Paul

- 1970 "Rostirea românească", în "Contemporanul" nr.33 (14 august): p.1-2.
1973 "Pe când ora literaturii române?", în "România literară", (6 septembrie).
1977 "O precizare legată de noțiunea de tezism", în "România literară" nr.10 (35): p.8.
1978 prefață la antologia lirică *Dacica*, București.

Antoși, Sorin

- 1994 *Civitas Imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, București, Ed.Litera.
1995 *Românii în 1995: geografie simbolică și identitate socială*, I–III, în "22" VI nr.48 (29 nov.–5 dec.), 49 (6-12 dec.), 50 (13-19 dec.): p.10; 9; 10.

Bădescu, Ilie

- 1981 "Civilizația modernă și dinamica paradigmelor culturale", în "Viitorul social" nr.5.
1984a "Cultură și sociologie", în "Luceafărul" nr.27 (22 decembrie): p.2.
1984b *Sincronism european și cultură critică românească*, București, Ed.Științifică și Enciclopedică [ediția a II-a Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2003].
1987 îngr.ed. la N.Iorga. *Evoluția ideii de libertate*, București, Ed.Meridiane.
1988a "Un Iorga pitoresc?", în "România literară" nr.21 (18 februarie): p.19.
1988b *Timp și cultură. Trei teme de antropologie istorică*, București, Ed.Științifică și Enciclopedică.
1993 *Neosincronismul; Protocronismul; Sincronismul etc.*, în Zamfir C. și L.Vlăsceanu
1994 *Istoria sociologiei*, Galați, Ed.Porto–Franco.
1997 (cu Dan Dungaciu, Radu Baltasiu), *Istoria sociologiei. Teorii contemporane*. Vol.1, București, Ed.Eminescu.

Boia, Lucian

- 1997 *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Ed.Humanitas.
1998a (coord.), *Miturile comunismului românesc*, București, Ed.Nemira, Col. "Societatea Politică".
1998b *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, București, Ed.Humanitas.

Botnariuc, Nicolae

- 1992 *Evoluționismul în impas*, București, Ed.Academiei.

Boutot, Alain

- 1997 *Inventarea formelor. Haos. Catastrofe. Fractali. Atractori stranii. Revoluția morfologică*. Traducere din limba franceză de Florin Munteanu. 1997 *Spre un neo–aristotelism matematic*. Traducere din limba franceză de Emil Bazac, București, Ed.Nemira.

Braudel Fernand

- 1958 *Histoire et sciences sociales. La longue durée*, în "Annales E.S.C." nr.4.

- 1969 *Ecrits sur l'histoire*, Paris, Flammarion: pp.41-96.
1985 *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*. Vol.1-5. Trad. de Mircea Gheorghe. Prefață de Al.Duțu, București, Ed.Meridiane.

Chimet, Iordan

- 1992a *Dreptul la memorie (în lectura lui Iordan Chimet)*. Vol.1. *Cuvintele fundamentale și miturile*, Cluj–Napoca, Ed.Dacia.
1992b *Dreptul la memorie (în lectura lui Iordan Chimet)*. Vol.2. *Intrarea în Lumea Modernă*, Cluj–Napoca, Ed.Dacia.
1992c *Dreptul la memorie (în lectura lui Iordan Chimet)*. Vol.3. *Dialog despre identitatea românească*, Cluj–Napoca, Ed.Dacia.
1993 *Dreptul la memorie (în lectura lui Iordan Chimet)*. Vol.4. *Certitudini, îndoieli, confruntări*, Cluj–Napoca, Ed.Dacia.
1997 *Momentul adevărului*, Cluj–Napoca, Ed.Dacia.

Drăgan, Iosif Constantin

- 1976 *Noi, Tracii. Istoria multimilenară a neamului românesc*. Vol.1, Craiova, Ed.Scrisul Românesc.
1986 *Mileniul imperial al Daciei*, București, Ed.Științifică și Enciclopedică.

Eliade, Mircea

- 1978 *Aspecte ale mitului. În românește de Paul G.Dinopol*. Prefață de Vasile Nicolescu, București, Ed.Univers.
1992 *Împotriva deznădejzii. Publicistica exilului*. Ed.îngr. de Mircea Handoca. Cu o prefață de Monica Spiridon, București, Ed.Humanitas.
1994 *Fragmentarium* [ed.I 1939], București, Ed.Humanitas.

Huntington, Samuel P.

- 1995 "Șocul civilizațiilor" [1993], în "22", I–VIII nr.1-8 (ianuarie) – [dezvoltat în Huntington 1998].
1998 *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, București, Ed.Antet.

Ianoși, Ion

- 1997 *Istoria filosofiei românești*, Cluj–Napoca, Ed.Biblioteca Apostrof.

Laignel–Lavastine, Alexandra

- 1998 *Filosofie și naționalism. Paradoxul Noica*. Trad. din fr. de Em.Marcu, București, Ed.Humanitas.

Lovinescu, Eugen

- 1940 *T.Maiorescu*. Vol.1-2 [reed. 1972].
1943 *T.Maiorescu și posteritatea lui critică*.
1943-1944 *T.Maiorescu și contemporanii lui*. Vol. 1-2.[reed. 1974].
1972 *Istoria civilizației române moderne*. Ediție, studiu introductiv și note de Z.Ornea, București, Ed.Științifică.
1981 *Istoria literaturii române contemporane*. Vol.1-3, București, Ed.Minerva.

1992 *Istoria civilizației române moderne*. Ediție, studiu introductiv și tabel cronologic de Z.Ornea. Vol.1-3, București, Ed.Minerva, col.BPT.

1997 *Istoria civilizației române moderne*. Ediție și studiu introductiv de Z.Ornea, București, Ed.Minerva, col. "Cărți fundamentale ale culturii române".

Lovinescu, Monica

1996 "Noi, românii, oscilăm între un complex de inferioritate și unul de superioritate", în "Adevărul literar și artistic" nr.321.

Maiorescu, Titu

1967 *Critice*. Vol.1-2. Prefață de Paul Georgescu. Text stabilit, tabel cronologic, indice și bibliografie de Domnica Filimon–Stoicescu, București, Ed. Pentru Literatură.

Martin, Mircea

1981 *G.Călinescu și "complexele" literaturii române*, București, Ed.Albatros.

2002-3 "Cultura română între comunism și naționalism", I-VI, în "22" XIII nr.654 – I – (17-23 septembrie), 660 – II – (29 octombrie-4 noiembrie), 661 – III – (5-11 noiembrie), 665 – IV – (3-9 decembrie), "22" XIV nr.675 – V – (11-17 februarie), 678 – VI – (4-10 martie): pp.6-8; 10-12; 10-11; 10-11,13; 11-13; 9-11.

Noica, Constantin

1993 *Modelul cultural european*, București, Ed.Humanitas.

Papu, Edgar

1967a *Călătoriile Renașterii și noi motive literare*, București, Ed.Pentru Lit. Univ. [reluat în Papu 1990: pp.139-259].

1967b Studiu introductiv și note finale la Vergiliu. *Eneida*. Traducere de Eugen Lovinescu. Text revăzut și note de Eugen Cizek. Prefață și note finale de Edgar Papu, București, Ed.Tineretului Col."Lyceum"6: pp.5-60 [reluat parțial în Papu 1990: pp.70-80].

1971 *Poezia lui Eminescu. Elemente structurale*, București, Ed.Minerva [ed.a II–a, adăugită, 1979; ed.a III–a, adăugită, în Papu 1989: pp.9-185.].

1973 *Între Alpi și Marea Nordului*, București, Ed.Meridiane.

1974 *Protocronismul românesc*, în *Secolul 20* nr.5-6 (iulie): pp.8-11.

1976 *Protocronism și sinteză*, în *Secolul 20* nr.6: pp.7-9.

1977a *Din clasicii noștri: Contribuții la ideea unui protocronism românesc*, București, Ed.Eminescu [reluată parțial — sub titlul *Extrase* — în Papu 1989: pp.223-257].

1977b *Barocul ca tip de existență*. Vol.1-2, București, Ed.Minerva, Col. BPT.

1989 *Lumini perene. Retrospecții asupra unor clasici români*, București, Ed.Eminescu.

1990 *Excurs prin literatura lumii*, București, Ed.Eminescu.

1993 "I-au pus să strige «Slavă Stalin! Slavă Stalin!». Și au strigat", în "Adevărul literar și artistic" (25 aprilie): p.4.

2005 *Interviuri*, ed.îngr. de Ilie Rad și Grațian Cormoș, prefață și note asupra ed. de Ilie Rad, Cluj-Napoca, Ed.Limes.

Popper, Karl

1993 *Societatea deschisă și dușmanii ei*. Vol.1-2, București, Ed.Humanitas.

Protocronism și sincronism

1977 (1) masă rotundă cu Paul Anghel, Ov.S.Crohmlniceanu, Pompiliu Marcea, E.Papu, M.Ungheanu, în "Luceafărul", I și II, din 8 și 15 octombrie [reluat în Ungheanu 1985: *Addenda*].

1978 (2) masă rotundă cu Paul Anghel, Ov.S.Crohmlniceanu, Nicolae Dragoș, Pompiliu Marcea, Solomon Marcus, E.Papu, M.Ungheanu, în "Luceafărul", I și II, din 4 și 11 noiembrie [reluat în Ungheanu 1985: *Addenda*].

Rachieru, Adrian Dinu

1985a *"Campaniile criticului"*, în "Orizont" nr.30.

1985b *Vocația sintezei. Eseu asupra spiritualității românești*, Timișoara, Ed.Facla.

1993 *Cele două Români*, Timișoara, Ed.Helicon.

Ștefan, I.M. și Edmond Nicolau

1981 *Scurtă istorie a creației științifice și tehnice românești*, București, Ed.Albatros.

Tănase, Al.

1968 *Introducere în filosofia culturii*, București, Ed.Științifică.

1977 *Cultură și civilizație*, București, Ed.Politică.

Tismăneanu, Vladimir

1998 *Arheologia terorii*. Ed. a II-a, revăzută și adăugită, București, Ed.Allfa.

Ungheanu, Mihai

1977 cronică la Papu 1977a, în "Luceafărul", (10 septembrie).

1980 *"Pionier al sincronismului"*, în "Luceafărul" nr.22.

1982 *Interviuri neconvenționale*, București, Ed.Carteza Românească.

1985 *Exactitatea admirației*, București, Ed.Carteza Românească [în special *Addenda*].

Ungureanu, Ion

1985 (și Ștefan Costea) *Introducere în sociologia contemporană*, București, Ed.Științifică și Enciclopedică.

1991 *Paradigme ale cunoașterii*, București.

Verdery, Katherine

1987 *The Rise of the discourse about Romanin identity: Early 1900s to World War II*, în *Români în istoria universală*. Vol.II-1. Ed. I.Agrogoroaiei, Gh.Buzatu and V.Cristian, Iași, Univ.Al.I.Cuza: pp.89-138.

1988 *Moments in the rise of discourse on national identity. I: Seventeenth trough nineteenth centuries*, în *Români în istoria universală*. Vol.III-1. Ed. I.Agrogoroaiei, Gh.Buzatu and V.Cristian, Iași, Univ.Al.I.Cuza: pp.25-60.

1994 *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*. [ed.I University of California Press 1991] Trad. de Mona Antohi și Sorin Antohi, București, Ed.Humanitas.

Vianu, Tudor

1963 *Influența lui Hegel în cultura română* [ed.I 1933], în T.Vianu. *Studii de literatură universală și comparată*, București, Ed.Academiei R.P.R.

1982 *Raționalism și istorism* [ed.I 1938], în T.Vianu. *Studii de filosofia culturii*. Prefață de George Gană, București, Ed.Eminescu.

Zamfir, Cătălin și Lazăr Vlăsceanu (coord.)

1993 *Dicționar de sociologie*, București, Ed.Babel.

Zamfirescu, Dan

1969a [cu G.Ivașcu — cf. Zamfirescu 1993b] G.Ivașcu. *Istoria literaturii române*. Vol.1, București, Ed.Științifică: pp.1-292.

1969b *România — pământ de civilizație și sinteză. Articole și reportaje*, București, Ed.Pentru Lit.

1970 Studiu introductiv la *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*. Ed. Florica Moșil și Dan Zamfirescu, București, Ed.Minerva: pp.5-55.

1973 *Neagoe Basarab și învățăturile către fiul său Theodosie. Probleme controversate*, București, Ed.Minerva, Col."Universitas".

1975 *Cultura română — sinteză europeană*, în *Istorie și cultură*, București, Ed.Eminescu.

1979 *Via Magna*, București, Ed.Eminescu: pp.217-294.

1982a "*Sensul tradiției și al protocronismului, I: Răspuns unui critic*", în "Săptămîna" (15 ianuarie): p.7.

1982b "*Sensul tradiției și al protocronismului, II: Provizoratul unei retrospective*", în "Săptămîna" (5 februarie): p.7.

1983 *Accente și profiluri (1968–1983)*, București, Ed.Cartea Românească.

1985 *Un om pentru istorie*, București, Ed.Eminescu.

1987 *Mircea cel Mare — factor hotărîtor în configurarea politico-istorică a Sud–Estului European*, în vol. I.Pătroiu (coord.), *Marele Mircea Voievod*, București.

1991 *O carte fundamentală a culturii europene*, București 1991 (26p.). Studiu însoțitor al volumului *Monuments de la culture mondiale. Dobrotoljubije. La Philocalie slavonne de Paissy Velitchkovsky. Reproduction anastatique ntegrale de l'édition princeps, Moscou, 1793, soignée et présentée par Dan Zamfirescu, docteur ès lettres, Editions Roza Vînturilor*, 1990.

1992 *Ortodoxie și Romano–Catholicism în specificul existenței lor istorice*, București, Ed.Roza Vînturilor [editarea — cu unele aduceri la zi — a lucrării de licență în teologie din 1958].

1993a *Războiul împotriva poporului român*, București, Ed.Roza Vînturilor.

1993b "*Sînt filolog și securist: două calități care cer precizie... — convorbire cu Dan Zamfirescu*", în "Adevărul literar și artistic" (9 mai): pp.3-5.

1997 *A treia Europă. Alternativa iluziilor sinucigașe*, București, Ed.Roza Vînturilor.

Zeletin, Ștefan

1998 *Burghezia română* [ed.I 1925]. *Neoliberalismul* [ed.I 1926]. Ed.îngr. de Cristian Preda, București, Ed.Nemira.